

ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΑΛΑΣ

Ἑλένη Γλύκατζη-Ἀρβελέρ
ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΔΑ

5η ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΑΥΞΗΜΕΝΗ

200 ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

100 ΣΠΑΝΙΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ
ΜΕ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΠΟΥ ΕΖΗΣΕ ΚΑΙ ΓΝΩΡΙΣΕ

ΕΝΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ 28 ΕΙΚΟΝΩΝ
ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ. ΟΙ ΧΩΡΟΙ ΠΟΥ ΖΕΙ
ΚΑΙ ΤΑ ΑΓΑΠΗΜΕΝΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ, ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ ΤΟΥ
ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΥ ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΔΥΟ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΔΑ,
ΓΡΑΜΜΕΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟ ΚΑΙ ΟΜΟΤΙΜΟ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ JOHANNES KODER
ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ MICHEL KARLAN

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σάν μιὰ μαύρη μικρή τελεία πού ὅσο τὴν πλησιάζεις τόσο μεγαλώνει κι ὅταν πιά ἔχεις φτάσει σὲ ἀπόσταση ἀναπνοῆς ἔχει πάρει τὸ σχῆμα γίγαντα!

Αὐτὴ εἶναι ἡ Ἑλένη, μιὰ μικροσκοπικὴ σωματικὴ μάζα πού ἔχει φυλακίσει μέσα τῆς τὸ πάθος τῆς Ἱστορίας μιᾶς χώρας πού χρόνια τώρα παλεύει νὰ βρεῖ τὴν ταυτότητά τῆς, πού νομίζει ὅτι ἔχασε στὶς σελίδες πού δὲν γράφτηκαν λόγῳ τῶν 400 χρόνων σκλαβιάς.

Ἡ Ἑλένη εἶναι παντὸς καιροῦ. Τὰ φυσικὰ φαινόμενα δὲν κινδυνεύουν καὶ δὲν ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὶς καιρικὲς συνθηκὲς, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅτι ἐνίοτε τὰ φυσικὰ φαινόμενα καθορίζουν τὶς συνθηκὲς, τὸν καιρὸ τους, τὴν ἐποχὴ τους, τὶς ἡλιοφάνειες καὶ τὶς καταιγίδες πού πέφτουν στὰ κεφάλια ὄλων καὶ τὰ ἀνοίγουν ἢ τὰ κλείνουν ἀπὸ φόβο!

Ἡ Ἑλένη εἶναι ἡ ὀξεία τοῦ τονισμοῦ μας, ἀλλὰ κι ἡ περὶσπωμένη τῆς ἐθνικῆς μας ἀνησυχίας· εἶναι ἡ δασεῖα μιᾶς ἐποχῆς πού πέρασε καὶ ἔδωσε τὴν θέση τῆς σὲ μιὰ ἀτονία χωρὶς ὄρια!

Ἡ Ἑλένη εἶναι ἡ ψιλὴ τοῦ Βυζαντίου πού κρύβουμε μέσα μας χωρὶς νὰ τὸ ξέρουμε ἢ νὰ τὸ ἀναγνωρίζουμε, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποδιαστολὴ τῆς πίστης μας ὅτι εἴμαστε τὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τοὺς ἀρχαίους πού ζοῦσαν σὲ αὐτοὺς ἐδῶ τοὺς ἴδιους τόπους.

Ἡ Ἑλένη εἶναι γυναίκα Ἑλληνίδα, πού στὴ συμπεριφορὰ τῆς παραμένει... «κορίτσι ὀξύ, ἀληθινὴ ἀπειλὴ γιὰ τὸ μέλλον... πού ὅταν λέει, θὰ κοιμηθῶ μὲ αὐτόν, εἶναι σάν νὰ

σκοτώνει άλλη μιὰ φορά τὴν ἱστορία». Γι' αὐτὸ ντύθηκε τὴν ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἐνὸς Ἀρβελέρ κι ἔτσι ἔμεινε γιὰ πάντα ἀπειλή, γι' αὐτὸ καὶ ὄλοι λένε βλέποντάς την νὰ στέκει ἐκεῖ, ἀνάμεσα:

«Κάθε καιρὸς καὶ ἡ Ἑλένη του!»

Ἡ Ἑλένη δὲν μένει μονίμως ἐκτός, συνεχῶς ἐπιστρέφει καὶ ἐπεμβαίνει μὲ δύναμη λέοντος στὰ «πράγματα», μὲ σκοπὸ νὰ στρέψει τοὺς οὐριοὺς ἀνέμους πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ Ἑλένη Γλύκατζη-Ἀρβελέρ. Μιὰ μεγάλη Ἑλληνίδα.

Γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτοῦ τοῦ βιβλίου θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω, γιὰ τὴν συμμετοχὴ τους καὶ τὴν συμπαράστασή τους, τὴν ἐπιμελήτρια κυρία Σαμοθράκη, τὸν βασικὸ καὶ μόνιμο συνεργάτη μου Κωνσταντῖνο Νικηφόρο ποὺ φωτογράφησε, καὶ ὄχι μόνο, τὶς συναντήσεις μου μὲ τὴν κυρία Ἀρβελέρ στὸ Παρίσι καὶ στὴν Ἀθήνα, τὴν Κρυσταλία Τατόλα, ποὺ κινηματογράφησε τοὺς διαλόγους μας, καὶ ὅλη τὴν ὀμάδα τοῦ περιοδικοῦ *Portrait Documentaries*. Ἐπίσης τὴν πρόεδρο τῶν Φίλων Κέντρου Δελφῶν Δήμητρα Φιλίππου, τὴν ἀντιπρόεδρο Κάρεν Μαυρίδου καὶ τὴν πάντα διαθέσιμη Ἔφη Βασιλοπούλου.

Εἰδικὴ μνεῖα θὰ ἤθελα νὰ κάνω στὴν διαθεσιμότητα τοῦ καθηγητῆ Ἀθανάσιου Μαρκόπουλου καὶ Γραμματέα τῶν Φίλων τοῦ Κέντρου Δελφῶν, ποὺ ἐξασφάλισε καὶ ἐπιμελήθηκε τὰ κείμενα τῶν καθηγητῶν ποὺ γράφτηκαν εἰδικὰ γιὰ τὴν ἔκδοση αὐτή.

ΘΑΝΑΣΗΣ ΛΑΛΑΣ

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Στὸ σπίτι στὸ Παρίσι

— Ποιά εἶναι ἡ καταγωγή σας; Ἄπὸ ποῦ κρατάει ἡ σκούφια σας;

ΕΑ: Ὁ πατέρας μου ἔφτασε στὴν Ἀθήνα, στὸν Βύρωνα συγκεκριμένα, ἀπὸ τὰ Μουδανιά. Κόντρα σὲ αὐτὸ ποὺ κάνανε ὅλοι ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ὁ πατέρας μου ἀντὶ ἀπὸ τὰ Μουδανιά νὰ πάει στὴ Θεσσαλονίκη, ἐκεῖνος κατέβηκε στὴ Βουλιαγμένη.

— Πῶς τὸ ἐξηγεῖτε; Τί τὸν ἔκανε νὰ πάρει μιὰ τέτοια ἀπόφαση;

ΕΑ: Εἶχε τὰ καίκια του καὶ κατέβηκε στὴ Βουλιαγμένη γιὰ νὰ δουλέψει. Μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ παλιοκάικα μποροῦσε κι ἔθρεφε μιὰ οἰκογένεια ποὺ ἀποτελεῖτο ἀπὸ πέντε παιδιά, τὴ μάνα μου καὶ τὴ γυναίκα τοῦ μᾶς μεγάλωνε. Μεγάλη οἰκογένεια, πολλὰ στόματα, περίμεναν κάθε μέρα φαί... Γι' αὐτὸ κι ὅταν ἡ μάνα μου ἔμεινε ἔγκυος σὲ μένα ποὺ εἶμαι ἡ τελευταία ἀπὸ τὰ ἀδελφια, δὲν ἤθελε νὰ μὲ κρατήσει καὶ τῆς ἔλεγαν ὅλοι: «Βρὲ Καλλιρρόη, κάν' το, ἴσως αὐτὸ βγεῖ τὸ καλύτερό σου παιδί...». Καὶ ἔτσι μὲ κράτησε, ὅπως λέει ὁ μῦθος. (γέλια) Εἶχε ὡς μαμμὴ τὴ μάνα τοῦ Τσιρουχάκη, ὁ ὁποῖος ἦταν μαζί μὲ τὸν Σβῶλο, μαζί μὲ ὅλους αὐτούς. Καὶ ἄκου τώρα καὶ τὸ πιὸ περίεργο... Τὴ μέρα ποὺ γεννήθηκα, τὰ δυὸ παλιοκάικα τοῦ πατέρα μου βουλιάζανε στὶς Φλέβες τῆς Βουλιαγμένης. Καὶ ἔτσι ἐγὼ χαρα-

κτηρίστηκα τὸ «γρουσούζικο», τὸ κακορίζικο... Ἀπὸ τὴν ἀρχή, «τὸ γρουσούζικο» μὲ ἀνέβαζαν, «τὸ γρουσούζικο» μὲ κατέβαζαν.

— Στὴν ἀφήγησή σας ταιριάζει τὸ τραγούδι ποὺ λέει: «Γεννήθηκα γιὰ τὴν καταστροφή...». Μὲ ἄλλα λόγια, μαζὶ μ' ἐσᾶς, μὲ τὴν ἀφιξή σας στὴ ζωὴ, ἦρθε στὴν οἰκογένειά σας καὶ ἡ καταστροφή...

ΕΑ: Ναί, γι' αὐτὸ πάντα ἤμουν «τὸ γρουσούζικο»... «τό», οὐδέτερο δηλαδή... Ἦμουν τὸ τελευταῖο παιδί, καὶ πάντα «τὸ παιδί»... Ὅταν μιλοῦσαν γιὰ μένα λέγανε: «Τί κάνει τὸ παιδί;». Ὅλα τὰ ἀδελφία μου μεγαλώνανε καὶ εἶχαν ὀνόματα, ἐκτὸς ἀπὸ μένα ποὺ ἤμουν πάντα τὸ οὐδέτερο... «τὸ παιδί». Δὲν εἶχα ὄνομα.

— Εἶχατε μεγάλη διαφορὰ ἡλικίας μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἀδελφία σας;

ΕΑ: Μὲ τὸν ἀμέσως μεγαλύτερο ἔχω ἕξι χρόνια διαφορὰ καὶ μὲ τὸν πρῶτο δεκαπέντε χρόνια. Ὁ πρῶτος, δηλαδή, ἦταν σὰν πατέρας μου... θὰ μπορούσε καὶ νὰ 'ναι πατέρας μου. (γελάει)

— Ἡ μητέρα σας καὶ ὁ πατέρας σας ποῦ πρωτοσυναντήθηκαν; Πῶς γνωρίστηκαν;

ΕΑ: Μὲ ἄλλα λόγια, θὲς νὰ μάθεις πῶς ὁ πατέρας μου παντρεύτηκε τὴ μάνα μου. Λοιπόν, ἡ μάνα μου ἦταν Κωνσταντινουπολίτισσα. Ὁ πατέρας της εἶχε ἀγοράσει κτήματα, κουκούλια, στὴν περιοχὴ τῆς Προύσας. Τὸν παπποῦ μου τὸν σκοτώσανε οἱ Τοῦρκοι στὸ δρόμο, γιὰτὶ ἦταν μουχτάρης, δηλαδή δῆμαρχος στὸ χωριό, καὶ εἶχε βγάλει ἕνα φετβά, νὰ μὴν παίρνουν οἱ Ἕλληνες στὰ κτήματά τους ἐργάτες Τοῦρκους. Ὅποτε, μπάμ μπάμ, πάρ' τον κάτω τὸν παπποῦ... τὸν σκοτώσανε. Δίπλα του, ὅταν ἔγινε τὸ κακό, ἦταν ὁ πιστός του παπποῦ μου, αὐτὸς ποὺ φρόντιζε τὰ κτή-

ματα, δηλαδή ό μετέπειτα πατέρας μου. Τότε όλο τώ σόι έπεσαν πάνω στη μάνα μου και τής είπαν να παντρευτεί τώ δεξί χέρι τώ παππού μου, όσο ζούσε, για να μπορέσει κάποιος πού ήξερε από κτήματα να συνεχίσει τή δουλειά και έτσι να συνεχίσει να ζει ή οικογένεια, όλοι δηλαδή, όπως ζούσαν. Η μάνα μου, όμως, φαίνεται ότι ήταν έρωτευμένη τότε μέ τόν Πεζά. Ό Πεζάς ήταν από τήν Κίο, από ένα χωριό πώ κάτω. Η οικογένειά του ήταν μεγάλη και τρανή στην περιοχή... Άργότερα απέκτησαν και τά μεταλλεία στην Καλογρέζα. Τέλος πάντων... Λένε ότι στα Δεκεμβριανά τούς σκοτώσανε όλους αύτούς οι άριστεροί. Πάντως, ή μάνα μου άκουσε τήν οικογένεια και έκανε τήν άνάγκη φιλότιμο και τήν καρδιά της πέτρα... και παντρεύτηκε τόν πατέρα μου πού ήξερε καλύτερα από όποιοιδήποτε άλλον τή δουλειά στα κτήματα...

— Η μητέρα σας δηλαδή θυσίασε τόν έρωτα για να σωθει ή οικογένεια.

ΕΑ: Και ήταν μόλις 18-19 χρόνων τότε...

— Αύτά σās τά έχει άφηγηθει ή μητέρα σας;

ΕΑ: Η μάνα μου, ή γιαγιά μου... τά έχω άκούσει από όλους. (γέλια) Λοιπόν, έτσι γνωρίστηκαν και εκεί παντρεύτηκαν και έκαναν έμας, τά παιδιά τους... και μετά ήρθε ή καταστροφή. Πάντως ό πατέρας μου, λέει ό μύθος, πήγε και άνέβασε τήν έλληνική σημαία στα Μουδανιά, τώ 1920, όταν μπήκε ό έλληνικός στρατός... Πράγματα άγρια, δηλαδή, για κείνη τήν έποχή... Όπότε κακήν κακώς τούς έδιωξαν οι Τουρκοί από τήν περιοχή. Όταν τά σκέφτομαι όλα αύτά, στενοχωριέμαι. (παύση) Άς μη μελαγχολήσουμε όμως... Τώρα θά σās πώ μιá ιστορία για να γελάσετε, να αλλάξουμε λίγο κλίμα. Έγώ, όπως ξέρετε, σπούδασα κι έγινα αρχαιολόγος... Λοιπόν στις άνασκαφές στο Ζάκρο, στην Κρήτη —άνασκαφές πού έγιναν για να

ἀνακαλυφθοῦν τὰ ἀνάκτορα— στὸ τοπογραφικὸ σχέδιο ποὺ κατασκευάσανε, ἐπειδὴ ἦταν πολὺ πυκνὸ καὶ δὲν χωροῦσαν νὰμποῦν ὀνόματα στὶς ἰδιοκτησίες, βάλανε ἀριθμούς. Στὸ 92 καὶ τὸ 93 λοιπὸν βλέπω, ψάχνοντας, νὰ ἀντιστοιχεῖ τὸ ὄνομα Γλύκατζης. Λέω: «Τί θέλει αὐτὸς ὁ Γλύκατζης στὴν Κρήτη;». Ἐγὼ βέβαια δὲν ἔχω καμιὰ σχέση μετὰ τὴν Κρήτη. Μοῦ λέει ὁ ἀδερφός μου: «Δὲν ξέρεις ὅτι ὁ παππούς» — ἐγὼ δὲν εἶχα γνωρίσει τὸν παππού μου— «εἶχε ἓνα φίλο Τοῦρκο ἀπὸ τὴν Κρήτη; Ἦρθε λοιπὸν, αὐτὸς ὁ Τοῦρκος ἀπὸ τὴν Κρήτη στὰ Μουδανιά καὶ τοῦ λέει: «Ἀριστοτέλη, ἐμεῖς θὰ σᾶς διώξουμε μιὰ μέρα ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἐσεῖς ἀσφαλῶς θὰ μᾶς διώξετε ἀπὸ ἐκεῖ κάτω. Δὲν ἀλλάζουμε μερικὰ κτήματα, οὕτως ὥστε ἐσὺ κάτι νὰ βρεῖς ὅταν θὰ γυρίσεις στὸν τόπο σου καὶ ἐγὼ κάτι νὰ βρῶ ὅταν θὰ γυρίσω ἐδῶ;». (γελάει) Πλάκα δὲν ἔχει αὐτὴ ἡ ἱστορία;

— Τὸ βρίσκω πολὺ προχωρημένο ὡς σχέδιο γιὰ τὸ μέλλον...

ΕΑ: Καὶ ἔτσι, λέει, ἀνταλλάξανε τὰ κτήματα. Καὶ ὁ παππούς ἔστειλε στὰ κτήματα αὐτά, γιὰ νὰ τὰ φροντίζει, τὸν γιό του τὸν πιὸ μπερμπάντη, ἓνα Δημήτρη Γλύκατζη, τὸν ὁποῖο δὲν ἤξερε κανένας ἐκεῖ. Τὴν ἱστορία αὐτὴ τὴν λέω μιὰ μέρα στὸ δήμαρχο τοῦ Λασιθίου, καὶ μοῦ λέει: «Κυρία Ἀρβελέρ, ἐπομένως αὐτὰ τὰ κτήματα εἶναι δικὰ σας· γιατί τὰ ἔχετε ἐγκαταλείψει;». Ὁ μύθος λέει ὅτι αὐτὸν τὸν Δημήτρη τὸν Γλύκατζη κάποια στιγμὴ δὲν τὸν χῶραγε ὁ τόπος καὶ σηκώθηκε κι ἔφυγε καὶ πῆγε στὴν Ἀμερική, παντρεύτηκε ἐκεῖ καὶ χάθηκε. Μετὰ ἀπὸ αὐτόν, δὲν ἀσχολήθηκε κανεὶς πιά μετὰ τὰ κτήματα αὐτά. Λοιπὸν, μοῦ λέει ὁ δήμαρχος: «Κυρία Ἀρβελέρ, δικὰ σας εἶναι αὐτὰ τὰ κτήματα, νὰ ῥθειτε νὰ τὰ πάρετε». Μαζεύω τοὺς Γλυκάτζηδες, ὅσοι εἶχαν ἀπομείνει, καὶ τοὺς λέω, «τὸ καὶ τό». Καὶ αὐτοὶ γυρίζουν καὶ μοῦ λένε: «Τρελάθηκες; Νὰ σκοτωθοῦμε γιὰ πέντε κατσάβραχα; Ἄσ' τα νὰ πᾶνε στὴν ὄργη...».

καί ἔτσι ἔμειναν τοῦ Λασιθίου τὰ κτήματα χωρίς ἰδιοκτητή, ἀνεκμετάλλευτα...

— Ἐσεῖς μεγαλώσατε στὸν Βύρωνα; Ἐκεῖ περάσατε τὰ παιδικά σας χρόνια;

ΕΑ: Λοιπὸν, νὰ ἔρθω τώρα στὰ Ἀθηνιώτικα... Γεννιέμαι λοιπὸν τὸ 1926 καὶ θυμᾶμαι τὰ πάντα, ἀπὸ ἐνὸς ἔτους καὶ μετὰ... Δηλαδή θυμᾶμαι ἓνα σπῖτι τὸ ὁποῖο ἦταν τρία δωμάτια καὶ οὔτε καν. Τρία μισοδωμάτια, γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν οἰκογένεια πού σοῦ εἶπα. Θυμᾶμαι ὅτι γιὰ νὰ παίξω μάζευα κάτι κουρέλια, τὰ ὁποῖα ἄφηνε ἡ μάνα μου καὶ τὰ κάναμε γιογιό – τότε ἦταν μόδα τὸ γιογιό, ὅλοι εἶχαν ἓνα γιογιό. Λοιπὸν, ἡ γυναίκα πού μᾶς μεγάλωσε καὶ ἡ ὁποία ἦταν σὰν μάνα γιὰ μένα, μάζεψε τὰ κουρέλια αὐτά, βρῆκε καὶ δύο μεγάλα κουμπιὰ –δὲν ξέρω πού τὰ εἶχε βρεῖ– πέρασε ἀνάμεσα στὰ δυὸ κουμπιὰ ἓνα σπῖρτο πού εἶχε δεμένη στὴ μιὰ ἄκρη του μιὰ κλωστή καὶ μοῦ ἔκανε ἓνα γιογιό πού ζήλευε ὅλη ἡ οἰκουμένη. Ὅλοι εἶχαν ἓνα γιογιό ἀγορασμένο, ἐκτὸς ἀπὸ ἐμένα πού εἶχα τὸ χειροποίητο γιογιό τῆς Φωτεινῆς. Λοιπὸν, γιὰ μένα τὰ παιδικά μου χρόνια ἦταν τὰ πιὸ φτωχὰ καὶ τὰ πιὸ εὐχάριστα... δὲν ξέρω ἂν σᾶς λέει κάτι αὐτό...

— Πιστεύετε ὅτι ἡ παιδική μας ἡλικία καθορίζει τὴ μέτεπειτα ζωὴ μας;

ΕΑ: Μόνο, μόνο αὐτή!

— Γιατί; Γιατί παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στὴν ἐξέλιξή μας ἡ παιδικὴ ἡλικία;

ΕΑ: Γιατί τότε σιγά-σιγὰ γίνεσαι ἄνθρωπος. Γεννιέσαι ἓνα βρέφος, ἓνα τίποτα, καὶ σιγά-σιγὰ διαμορφώνεσαι. Εἶναι πολὺ καθοριστικὴ ἡ στιγμή πού τὸ «τίποτα» γίνεται «μονάδα», γίνεται «κάτι»... Γίνεσαι ἓνας ἄνθρωπος μὲ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα. Στὴν παιδικὴ ἡλικία ἀνα-

πτύσσονται και τὰ προτερήματά μας και τὰ ἐλαττώματά μας.

— Ἐσᾶς, ποιὰ ἐλαττώματά σας ἔχουν τὴν καταγωγή τους στὴν παιδική σας ἡλικία;

ΕΑ: Ὅλα ἐκείνη τὴν περίοδο τὰ ἀπέκτησα... (γέλια) Ἄν σου πῶ ἐλαττώματα πού πῆρα ἀπὸ τὸν περίγυρο, τότε θὰ τὰ χάσεις... Στὴν οἰκογένειά μου ἤμασταν ἐγώ, τέσσερα ἀγόρια και ἡ ἀδερφή μου ἡ μεγάλη. Ὅλοι ἦταν χαρτοπαῖκτες... Παίζαν πόκα και πόκερ μέρα-νύχτα. Ἐγώ, μιὰ σταλιὰ τότε, τοὺς ἔβλεπα. Ἔ, ἔγινα δεινὴ χαρτοπαίκτηρια πόκερ και πόκας... Καλύτερη ἀπὸ μένα δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμος. (γέλια)

— Ἀκόμα χαρτοπαίζετε;

ΕΑ: Θὰ σᾶς πῶ, θὰ σᾶς πῶ ὅ,τι θέλετε... Ἀλλὰ νὰ σᾶς πῶ πρῶτα πῶς μὲ ἐπηρέασε θετικὰ ὅλο αὐτὸ τὸ κακὸ πού μὲ βρῆκε. Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ποιήματα πού ἔγραψα λέω: «Μ' ἓνα καρὲ στὸ χέρι ἄσσου/ τὰ ρέστα μου ἔχασα, φαντάσου». (γέλια) Ὁ ἄλλος, βλέπεις, εἶχε χρῶμα, δυστυχῶς... και ἡ βεβαιότητα τοῦ νικητῆ πῆγε στὰ σκουπίδια. (γέλια) Λοιπόν, παίζαν αὐτοί, τὰ ἀδέλφια και οἱ φίλοι τους, χαρτιά και καπνίζανε συνεχῶς. Κάποια στιγμή μένανε ἀπὸ τσιγάρα και, χωρὶς νὰ συνεννοηθοῦν μεταξὺ τους, ἀφήνανε στὴ γωνιὰ τοῦ τραπεζιοῦ χρήματα και λέγανε σὰν νὰ μὴν ἀκουγα ἐγώ, σὰν νὰ μὴν ἤμουν ἐκεῖ: «Τώρα, ἂν ποῦμε στὸ μικρὸ νὰ πάει νὰ ἀγοράσει τσιγάρα, θὰ τὸ γελάσει ὁ περιπτεράς, οὔτε τὴ σωστὴ μάρκα θὰ τοῦ δώσει, οὔτε τὰ ρέστα πού πρέπει θὰ μᾶς φέρει... Ἄσ' το, ἄς μὴν καπνίσουμε». Σηκωνόμενον ἐγώ πού ἀκουγα, ἔπαιρνα τὰ λεφτά, πῆγαινα στὸ περιίπτερο, ἔφερνα τὰ τσιγάρα πού ἔπρεπε και τὰ ρέστα πού ἔπρεπε. «Εἶδες, ἄδικο εἶχαμε», λέγανε. Και τὸ ἔκαναν κάθε μέρα και ἐγὼ ὁ βλάκας τὸ ἔκανα κάθε μέρα, τσιμποῦσα. (γέλια) Ἔτσι, ὅμως, ἔγινα πεισματάρη και θέλω ἀκόμα

και τώρα ὅ,τι ἀναλαμβάνω νὰ τὸ φέρνω εἰς πέρας. Πλεονέκτημα πού με ἀκολούθησε στὴ ζωὴ καὶ μοῦ βγῆκε σὲ καλό... Θυμᾶμαι τὰ πάντα ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια, τὰ πάντα.

— *Ὁ ἄνθρωπος προχωράει ἐλέγχοντας τὰ ἐλαττώματά του ἢ ἀναπτύσσοντας τὰ προτερήματά του;*

ΕΑ: Καὶ τὰ δύο μαζί. Δεῖτε, κανεὶς δὲν εἶναι ἓνας ἄνθρωπος. Αὐτὸ τὸ «εἶμαι» δὲν ὑπάρχει. Νομίζω ὅτι ὁ καθένας μας εἶναι αὐτὸ πού εἶναι καί... καὶ βάλτε καὶ πολλὰ ἄλλα πού δὲν βλέπουμε ἀλλὰ ὑπάρχουν, πού δὲν ξέρουμε καὶ δὲν θὰ μάθουμε, ἀλλὰ μᾶς καθορίζουν. Λοιπόν, γιὰ νὰ ἐπανέλθω σὲ αὐτὸ πού ρωτήσατε... Πότε εἶσαι μὲ τὰ ἐλαττώματά σου, πότε μὲ τὰ προτερήματά σου. Πότε εἶσαι μὲ τὶς ἀρετές σου, πότε εἶσαι μὲ τὶς ντροπές σου. Αὐτὰ ὅλα μαζί εἴμαστε... Προτερήματα καὶ ἐλαττώματα εἶναι σιαμαῖα καὶ πᾶνε πάντα μαζί... Καὶ σὲ τελικὴ ἀνάλυση: Τί θὰ πεῖ ἐλάττωμα καὶ τί προτέρημα;

Δηλαδή, ἂν φτάσουμε νὰ μιλάμε γιὰ νόρμες, σηκώνω τὰ χέρια... Μὲ ἄλλα λόγια: Ποιὸς εἶναι ὁ νορμάλ; Τί θὰ πεῖ νορμάλ;

— *Καὶ ποιὸς ὁ παρά φύση;*

ΕΑ: Ἀκριβῶς... Γι' αὐτὸ κι ἐγὼ παίρνω τὶς ἀποστάσεις μου ὅταν μιλάμε γιὰ ὅλα αὐτά. Γι' αὐτὸ λέω, «αὐτὴ τὴ στιγμή εἶμαι αὐτό». Δὲν ξέρω τί θὰ εἶμαι σὲ λίγο καὶ ἀσφαλῶς δὲν ἤμουν τὸ ἴδιο πρὶν ἀπὸ αὐτό.

— *Ἔχετε καταλάβει πῶς κάποιοι ἄνθρωποι βρίσκουν τὸν δρόμο τους καὶ πῶς κάποιοι ἄλλοι δὲν βρίσκουν δρόμο μέσα στὴ ζωὴ; Πῶς χάνονται;*

ΕΑ: Νομίζω ὅτι ὅλοι βρίσκουν ἓνα δρόμο στὴ ζωὴ... καὶ ἐδῶ ἴσως θὰ σᾶς ἐκπλήξω. Ὁ δρόμος πού τελικῶς τραβᾶμε στὴ ζωὴ μας, ὅποιος καὶ νὰ 'ναι, εἶναι ὁ δικὸς μας δρόμος.

Δέν υπάρχει καλός και κακός δρόμος. Μόνο ο δρόμος του καθενός υπάρχει και είναι αναπόφευκτος. Έπίσης, πιστεύω πάρα πολύ στην τύχη. Η τύχη παίζει μεγάλο ρόλο στη ζωή μας.

— *Τί είναι ή τύχη;*

ΕΑ: Νά βρεθείς την κατάλληλη ώρα στον κατάλληλο τόπο. Αυτό δέν είναι σίγουρο ότι συμβαίνει σε όλους στη ζωή τους. Δυστυχώς υπάρχουν και άτυχοι. Άνθρωποι που όταν περνούσε ή τύχη τους, αυτοί ήταν άλλου ή περίμεναν άλλο.

— *Έσεεις όταν περνούσε ή τύχη σας ήσασταν πάντα εκεί;*

ΕΑ: Θα σάς πω ένα παράδειγμα που μου άλλαξε τη ζωή και ήταν δημιουργημα της τύχης μου. Συχνά άναρωτιέμαι: Πώς βρέθηκα Έλληνίδα, γυναίκα, καθηγήτρια στη Σορβόννη, πριν από το '68; Μετά το '68, άς πούμε, κάπως χαλαρώσανε τα πράγματα και θα ήταν πιό κατανοητό. Το δικό μου όμως δέν είχε προηγούμενο... Ήταν και παραμένει άκατανόητο. Έμένα με εκλέξαν το '67, μετά από 123 επισκέψεις σε όλους τους εκλέκτορες, για να τους ζητήσω να με ψηφίσουν και τελικώς με ψήφισαν οί περισσότεροι, χωρίς να γνωρίζω παρά ελάχιστους. Και μάλιστα, από αυτούς τους λίγους που γνώριζα, κάποιιο δέν με ψήφισαν και μου τó είπαν κατάμουτρα. Πώς έγινε λοιπόν πραγματικότητα τó άπιαστο όνειρο; Πώς κατάφερα κάτι τέτοιο; Τύχη και μόνο τύχη. Βρέθηκα να είμαι ή μόνη που είχα τη διπλωματική μου δημοσιευμένη εκείνη την εποχή, όχι άπλά τελειωμένη, την στιγμή δηλαδή που ο καθηγητής που κατείχε μέχρι τότε την έδρα έφευγε και άδειαζε ή θέση που στη συνέχεια διεκδίκησα και πήρα. Όλοι εκείνοι που ήταν συνυποψήφιοι μαζί με μένα για την συγκεκριμένη θέση, είχαν κι αυτοί διπλωματικές και όλα όσα έπρεπε να έχουν, αλλά δέν είχαν κάτι που είχα έγώ. Δηλαδή είχα γράψει και